
KRITIKAI SZEMLE

K Ö N Y V E K

TÁRSADALMI ÖNBÍRÁLAT

Bogdánfi Sándor: *Minden — és még valami*. Forum, Újvidék, 1980

A humor — sajnos — nem anyanyelve az olvasóközönségnek. A vicc sokkal inkább, de a humor kevésbé. S addig nem is lehet az, amíg íróink sem tekintik anyanyelvüknek, amíg próbálkozásaikat a kritika agyonhallgatja, s amíg nem lesz olyan kommunikációs közegünk, ami humor-értővé nevelné az olvasót.

A GRIMASZ-ka és az Újvidéki Rádió Vidámműsora nem lehet egy ilyen közönségformáló közeg — már a terjedelmi megkötöttség, a téma-szegénység, a hatóerő nélküli szövegek, a humort vulgaritással való összetévesztés miatt sem. Csak találgatni tudom ennek okait: a társadalmi megbecsülés hiánya, vagy csak egyszerűen az, hogy a könnyű műfaj művelői is tréfára veszik a humort?

Bogdánfi Sándor legújabb kötetében aforizmáival/aforizmáiban igyekezett elfogadható megfogalmazását adni a humornak. Bogdánfi humoreszkeivel, aforizmáival állandóan jelen van napi- és hetilapjainkban, jó néhány könyvet is kiadott, legújabban egy aforizmagyűjteményt, egy sorozat humoreszkekkel együtt. A szerzőnek ez a második aforizmagyűjteménye. Noha ebben a műfajban több ezerre tehető a szerző új termése, most is, mint előző aforizma-kötetében (*Hallgatni nem arany*) humoreszkekkel toldotta meg a válogatást. Szeretem a többműfajú, vegyes köteteket, de ezt a párosítást ebben az esetben kifogásolom, mert a humoreszkek tematikájukban igénytelenebbek, nyelvileg silányabbak az aforizmánál.

Az aforizma tulajdonképpen a szubjektív magatartás egyik kategóriája: közlései mindig ítéletek valami általános, vagy túlságosan is objektív jelenségről. A szubjektív magatartás azáltal nyeri el a maga általános érvényét, hogy ítéletet közöl, tehát a jobbítást célozza. Az aforizma hatásmechanizmusa abban rejlik, hogy ez az ítélet (és alkotója) nem helyezkedik tárgyával szemben az egyértelmű elutasítás álláspontjára, hanem az általában és alapjában helyesnek tartott folyamat káros kirovéseit teszi neveltségessé.

Bogdánfi Sándor aforizmáiban tulajdonképpen szocialista öngazgatású társadalmunk önbírálatát alkotta meg.

A szerző világlátása politizált, ami egyaránt adódhat alkatából, újságírói és szerkesztői gyakorlatából, vagy fordítói munkásságából. Mindenesetre belülről ismeri társadalmunk erőnyeit és azokat a törekvéseket is, amelyek e társadalom kihasználására irányulnak. Igazmondása arra kötelezi hát, hogy kíméletlenül pellengérré állítsa azokat a folyamatokat, melyek a társadalom kihasználására irányulnak, és minden együttérzéstől mentesen leplezze le az élősdiket, puhányokat és gerincteleneket. Ha olyan jelenségről van szó, ami már nemcsak pellengért, de szigorúbb társadalmi elbírálást és ítéletet kíván, Bogdánfi nem takarékoskodik a szatíra eszközeivel sem.

Nem öntélekezés és nem is magánvélemény a *Minden — és még valami* aforizmagyűjtemény, hanem gyors, aktuális reagálás időszzerű jelenségekre, melyekről az olvasó már értesült, újdonságot számára a nyelvi megformálás jelent, az, hogy az aforizma két fogalmat képes annyira egymáshoz közelíteni, hogy belőlük új fogalom (ítélet) jöhet létre. Aforizmák írásához nem elegendő a politikai éleslátás vagy a frappáns megfogalmazás, mindkettőre egyszerre van szükség. Mivel az aforizma építő-eleme a nyelv, természetesen nyelvi zsákutca, üresjáratok is keletkeztek a kötetben, amikor a szerző egyedüli célja a nyelvi játék, amikor az aforizmának nincs meg a kitapintható háttere, pl.: „A levegő szeretne a levegőből élni.”, „A gong megszólal, noha nincs is anyanyelve.”, „A csomó is fél, hogy megkötik.” stb.

A szólások, közmondások, szállóigék felhasználása az aforizmaalkotás közben igen kamatozó, ugyanis kevés változtatással, akár egy szó felcserélésével új, időszzerű értelmezést kaphat. Persze ilyen esetben a legkönnyebb zsákutcaba jutni, hiszen sok esetben egy-egy ilyen aforizma hírértéke csupán a keresett eredetiség. Érdekes módja az aforizmaalkotásnak (és különösen szemléletes példája annak, hogy mennyire a nyelvből táplálkozik az aforizma) a szóelemzés: „Ön téved, barátom, az öngazgatás nem azt jelenti, hogy ön igazgat.” A szerző ebben az esetben azt az egyszerű ténnyt használja ki, hogy az összetett szó jelentése megváltozik, ha elemeire bontjuk. Más esetben a többjelentésű és rokonértelmű szavakkal való játékot használja ki: „Egy kormányzat függőségét főleg az akasztások bizonyítják”. A szavak hangzásbeli hasonlósága sem kerüli el a verbéli aforizmaszerző figyelmét: „Az etika olykor csak patetika.”, „A hangadóról kiderült, hogy csak hangoló.” A kifejezést ugyanolyan hatásosan szolgálja az egyszerű nyelvi játék, mint a tudományos definíciók sablonja: „Minél korlátoltabb az állam, annál korlátlanabb a hatalma.”, „A háború nem más, mint két ország együttműködésének visszataszító formája.”

Az aforizmák hatásmechanizmusához hozzátartozik a redundancia teljes kiszűrése is. Ugyanezt elvárnánk a humoreszkektől is, különösen

ha a Bogdánfi-művelte „félpercesekről” van szó. Ezek a szövegek rövidségük ellenére mégis túlmagyarázzák az egyszer már kimondottat. Érződik rajtuk a szándék, hogy társadalmunk, és általában a társadalom kitermelte, egy-egy típus sarkított portréját rajzolják meg (Az arcátlan, A könyöklő, Az átlagos stb.) egyben a szatíra eszközeivel értékítéletet is adjanak róluk. Annak ellenére, hogy közülük több fölülmúlja a GRIMASZ-ka és a Vidámműsor színvonalát, kötetbe kerülésüket ez nem indokolja.

FEKETE J. József

TORTÉNELMI ÉS TÁRSADALMI TERHEK

Dudás Károly: *Jártatás*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1980

Dudás Károly novellái, a műfaj korszerűbb követelményeit is kielégítve, válságos pillanataiban tükrözik az életet. Harmóniának, kiegyensúlyozottságnak nyoma sincs ezekben a szövegekben, a szerző ugyanis ösztönösen alkalmazkodik a század szelleméhez, s a rossz közérzet prizmáján át szemlélődve nagyítja ki a lényegét. A válság epikai ábrázolása céljából többféle móddal kísérletezik: az első testi-lelki krízis közvetlen tanújává teszi az olvasót, minthogy a novellahős szervi és idegállapota a múltnak a jelen kétségeit bevezető, balszerencséivel terhelt szakaszait vetíti az akaratlan emlékezés ekránjára (*Haláleset, Fénymagot esznek a papagájok*), a második inkább a sejtetés eszközével él, s a novella hagyományosabb formájához igazodva vagy másokkal soroltatja el a kívülről is megfigyelhető tüneteket (*Az utcamosó éneke*), vagy pedig a beszéltetéshez és a leírás közvetlenebb eszközeihez folyamodik (*Látogatás*). Emellett komplex megoldásokat is alkalmaz, amikor keret és tartalom, egymást támogatva, közvetlenül valósul meg (*Kinn a tanyán, Varnyú István megtérése*).

Dudás Károly azonban, bármilyen eszközökhöz folyamodjon is, lényegében mindig valóságfeltáró munkát végez, ezért novelláinak méltatásakor mindenképp azokat a kapcsolatokat kell kutatnunk, melyek a hősök életproblémájaként a történelemben illetve a társadalomban jelzik a bajok forrását. A konfliktus tehát egyén és közösség súrlódásaként jelentkezik, ám egyszer sem látható közvetlenséggel, amiért is a tudatnak túlfeszült, kiegyensúlyozatlan állapotára van szükség, hogy egyáltalán felszínre kerülhessenek, vagy pedig váratlan és indokolatlan, másokat zavarba ejtő cselekedetre. S ami nem kevésbé fontos: e mások előtt is megmutatkozó, esetleg láthatatlan belső drámák súlyukban, folyamatukban és végeredményükben egyaránt magánügyek: a közösség csupán ok lehet a szövegeknek e hermetikus világában, s még visszhang által sem nyújthat bensőséget.